

Aşur ƏLİYEV
Kitabxana fondu və kataloqların təşkili
kafedrasının dosenti, tarix elmləri namizədi

TƏDRİS İŞİNİN BİLİCİSİ

Məlumdur ki, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması tədris prosesinin planauyğun, ardıcıl və məqsədyönlü təşkilindən çox asılıdır. Bilavasitə kadr hazırlığının strategiyası hesab edilən tədris planları dövrün tələblərinə, elmi tərəqqinin səviyyəsinə və bəzən də elmi proqnozlara əsaslanan bu və ya digər elmin inkişaf perspektivlərinə, ixtisasın, sənətin gələcəyinə əsaslanaraq tərtib edilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, universitetə daxil olan tələbə 4 ildən sonra istehsalata gedəcək və 10 il işlədikdən sonra aparıcı mütəxəssis səviyyəsinə yüksələcəkdir. Bu baxımdan tədris planları, xüsusilə ixtisaslaşmaya dair planlar daha dinamik olmalı, gələcək inkişaf perspektivləri, elmi istiqamətləri nəzərdə tutmalıdır. Kitabxanaçılıq fakültəsi (şöbəsi) mövcud olduğu 50 il ərzində 7 tədris planından istifadə edilmişdir. Bu tədris planlarının hazırlanmasında, yerli şəraitə uyğunlaşdırılmasında uzun müddət dekan işləmiş professor A.A.Xələfovun xidmətləri əvəzənilməzdir.

Bakı Dövlət Universiteti kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, Azərbaycan Respublikasının əməkdar mədəniyyət işçisi, tarix elmləri doktoru, professor A.A.Xələfov kitabxana işinin görkəmli tarixçisi və nəzəriyyəçisi olmaqla yanaşı, respublikamızda ali kitabxanaçılıq təhsilinin, onun əsası olan tədris planlarının baş memarıdır.

Abuzər Xələfovun xalqımız qarşısında ən dəyərli xidmətlərindən biri Azərbaycan Dövlət Universitetində kitabxanaçılıq fakültəsinin yaradılması ilə bağlıdır. 1947-48-ci il tədris ilində filologiya fakültəsi nəzdində fəaliyyətə başlayan

kitabxanaçılıq şöbəsi 1962-ci ildən Abuzər müəllimin bacarığı və işgüzarlığı sayəsində müstəqil fakültəyə çevrilir.

Kitabxanaçılıq fakültəsinin ilk dekanı vəzifəsinə də məhz tarix elmləri namizədi, dosent A.Xələfov seçilir.

25 il dekan vəzifəsində işləyən A.Xələfov özünün təşəbbüskarlıq fəaliyyəti, təşkilatçılıq bacarığı və idarəçilik metodları ilə təkcə universitetimizdə deyil, habelə respublika və SSRİ məkanında böyük nüfuz qazanır, yüksək ixtisaslı milli kitabxanaşünas-bibliograf kadrların hazırlanması istiqamətində səmərəli iş aparır.

Məlumdur ki, 40-cı illərə qədər SSRİ-də kitabxanaçı kadrlar əsasən kitabxanaçılıq institutlarında və bəzi hallarda pedaqoji institutlarda hazırlanırdı. Universitetlərdə kitabxanaçı kadrlar hazırlandığından kitabxanaşünaslıq-bibliografiya ixtisası üzrə universitet profilinə uyğun tədris planı yox idi. Ona görə də Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsi yanında kitabxanaçılıq şöbəsinin 1947-ci ildə tərtib edilmiş tədris planı kitabxanaşünaslıq-bibliografiya ixtisası üzrə Sovet İttifaqında ilk universitet tədris planı oldu. Bu plan filologiya fakültəsinin tədris planı əsasında tərtib edilmişdi. Kitabxanaçılıq şöbəsi bu planla 1955-ci ilə qədər işlədi. Burada kitabxanaşünaslıq və bibliografiya fənləri tədris planının təxminən 20-30%-ini təşkil edirdi. 1955-ci ildən SSRİ Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyi itti faqın bir neçə universitetində kitabxanaçılıq şöbəsinin yarınması ilə əlaqədar və kitabxanaşünas-bibliograf kadrlara olan böyük tələbatı, kitabxanaçı sənətinin gələcək perspektivlərini nəzərə alaraq «Kitabxanaşünaslıq-bibliograf» ixtisası üzrə ilk beşillik universitet tədris planını təsdiq etdi. Bu plan SSRİ-də kitabxanaşünas-bibliograf kadrların hazırlanması tarixində ən mühüm rol oynamış ilk nümunəvi və mükəmməl tədris planı idi. Burada universitet təhsilinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmış, kitabxanaşünaslıq və bibliografiya elmlərinin bütün sahələri öz əksini tapmışdır.

Planda ictimai və ümumtəhsil fənləri ilə yanaşı ixtisas fənlərinin tədrisinə də geniş yer verildiyindən gələcək mütəxəssislərin daha yüksək səviyyədə hazırlanması üçün şərait yaradılmışdı. Planda ilk dəfə olaraq ixtisas fənlərinə dair 15 seçmə kursun keçilməsi nəzərdə tutulmuş, ixtisas fənlərinə 1300 dərns saati ayrılmışdı. Bu da kadr hazırlığının keyfiyyətinə olduqca müsbət təsir göstərdi. Universitetin kitabxanaçılıq fakültəsi 1964-cü ilə qədər bu plan əsasında işləmiş, sonra yeni dördillik plana keçmişdir. 1964-cü ildə ittifaq miqyasında dövlət universitetlərinin tarix, hüquq və kitabxanaçılıq fakültələri üçün dördillik təhsil müddəti müəyyənənəşdirilmişdi. Həmin fakültələr dördillik planla 1968-ci ilə qədər işlədilər, sonra yenidən beşillik plana keçdilər. Kitabxanaçılıq fakültəsi üçün yeni beşillik plan tərtib edilmədiyindən o, dördillik tədris planı əsasında fəaliyyət göstərirdi.

Bu onunla əlaqədar idi ki, SSRİ Nazirlər Soveti mədəniyyət institutlarında kitabxanaşünaslıq və bibliografiya ixtisası üzrə təhsil müddətini dörd il müəyyən etmişdi. Ona görə də SSRİ Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyi nümunəvi tədris planları təsdiq etmədi.

Yaxşı xatirimdədir (mən o vaxt həmin fakültədə oxuyurdum) dekan A.Xələfov kitabxanaçılıq fakültəsinin yeni tədris planının yaradılmasına çox ciddi səylə çalışır, müxtəlif universitet planlarını əldə edərək, günlərlə, saatlarla həmin tədris planları əsasında beşillik tədris planı hazırlayır və sübut etməyə çalışırdı ki, kitabxanaçılıq təhsili beşillik tədris planı əsasında işləməlidir. O, buna çox çətinliklə nail oldu.

O vaxt Vİlnus Universitetində də kitabxanaçılıq fakültəsi fəaliyyət göstərirdi. Professor A.Xələfov Vİlnusə eza miyyəyə getdi və orada kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri Sinkavçusla beşillik tədris planı üzərində ciddi səylə işlədi. Onu da qeyd edək ki, Vİlnus Universiteti üçün SSRİ Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyi tərəfindən 1969-cu ildə

təsdiq edilən tədris planı böyük əhəmiyyətə və perspektivə malik idi. Maraqlı haldır ki, hələ 1969-cu ildə bu planda öz əksini tapmış texniki fənlərin bir çoxu 1984-cü ildə SSRİ Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyi tərəfindən universitetlərin humanitar fakültələrinin tədris planlarına da daxil edilmişdi.

Azərbaycan Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsi 1970-ci ildən 1984-cü ilə qədər Vilyus Universitetinin tədris planı ilə işləmişdir.

SSRİ Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyi tərəfindən 1969-cu ildə Vilyus Universiteti üçün «Kitabxanaşünaslıq-bibliografiya» ixtisası üzrə təsdiq edilmiş tədris planı yüksək ixtisaslı mütəxəssis kitabxanaçı kadrları hazırlamaq sahəsində yeni mərhələnin başlanğıcı oldu. Bu mərhələ kitabxanaların elmi məlumat funksiyaları, elmi-texniki tərəqqiyə xidmət etmək vəzifələri ilə bağlı idi.

Bu tədris planının hazırlanmasına da professor A.Xələfovun geniş dünyagörüşü və müdrik əlavələri öz təsirini göstərdi. Belə ki, plan tədris prosesində tətbiq edilərkən respublikamızın yerli xüsusiyyətləri nəzərə alınmışdır. Razılıq hissi ilə qeyd etmək olar ki, bu planın fakültəmizdə müvəffəqiyyətlə tətbiqi yüksək ixtisaslı kitabxanaşünas-bibliograf kadrları hazırlamaq işinə olduqca müsbət təsir göstərmiş, kitabxanalarımızı öz ixtisasını dərinlən bilən yüksək professional səviyyəyə, geniş və hərtərəfli dünyagörüşə malik olan yüksək ixtisaslı kitabxanaçılarla təmin etmişdir.

Bu müddətdə universitetin başqa fakültələri və mədəniyyət institutları üçün iki-üç dəfə tədris planı təsdiq edilmişdi. Kitabxanaçılıq fakültəsinin tədris planı isə 14 ildə yenilənməmişdi. Ona görə də Azərbaycan Dövlət Universiteti və Vilyus Dövlət Universiteti SSRİ Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyinə kitabxanaşünaslıq-bibliografiya ixtisası üzrə beşillik tədris planlarının təsdiq olunması üçün dəfələrlə rəsmi məktubla müraciət etmişdi. Nazirlik tərəfindən

bu planlar ancaq 1984-cü ildə təsdiq olundu. Hər hansı yeni tədris planının təsdiq edilməsi professor A.Xələfovun gərgin əməyinin nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Çünki 14 ildə A.Xələfov bir neçə tədris planı hazırlayıb nazirliyə təqdim etmişdir.

Nəhayət, AİDU üçün təsdiq edilmiş bu fərdi tədris planı kitabxanaçılıq fakültəsində 1984-1985-ci tədris ilində tətbiq olunmağa başlandı. Bu fərdi tədris planının təsdiq edilməsi, yüksək ixtisaslı kitabxanaçı-bibliograf kadrlar hazırlanması sahəsində professor A.Xələfovun xüsusi xidməti kimi qiymətləndirilməlidir.

Yeni tədris planı öz universallığı və elmiyi ilə fərqlənirdi. Plan tərtib edilərkən universitetlərin və mədəniyyət institutlarının tədris planlarından məharətlə istifadə edilmiş, ən yaxşı cəhətlər nəzərə alınmışdır. Keçmiş planda olan nöqsanlar düzəldilmiş, elm, mədəniyyət və texnikanın son nailiyyətləri ilə bağlı yeni fənlər plana daxil edilmişdir. Professor A.Xələfovun yüksək bacarığı sayəsində bu planda ixtisas fənlərinə daha geniş yer verilmiş, onların saatları xeyli artırılmışdır. Vilyus Universitetinin tədris planında ixtisas fənləri üzrə 1700 saat dərs olduğu halda, yeni tədris planında Abuzər müəllim onun miqdarını 2000 saata çatdırmağa nail olmuşdur. Keçmiş plandan fərqli olaraq burada ixtisaslaşmalar ədəbiyyat komplekslərinə görə aparılmış, kitabxanaların vəzifələrinə müvafiq yeni fənlər ixtisaslaşmalara daxil edilmişdir. Bu planda 7 ixtisaslaşmanın aparılması nəzərdə tutulmuşdur.

Hər bir ixtisaslaşmanın özünün tərkibinə isə bir neçə əsas, əlavə və seçmə kursların daxil edilməsi tələbinin bu və ya digər ədəbiyyat kompleksini və komplekslə bağlı olan kitabxana işi prosesini mənimsəməsinə imkan yaradır. İxtisaslaşmalardan əlavə plana seçmə kurslarının salınması fakültəyə və kafedralara imkan verir ki, elmi-texniki tərəqqi ilə əlaqədar olaraq qarşıya çıxan yeni problemlərin öyrənilməsinə təşkil etsin, yeni seçmə kurslar yaratsın. Professor

A.Xələfov yeni tədris planına bu ixtisaslaşma və seçmə kurslarını məharətlə daxil etmişdir ki, bu da kafedraların dars yükünün xeyli artmasına səbəb olmuşdur.

Yeni tədris planında təcrübi və seminar dərsləri saatlarının artırılması, tələbələrin hazırlanması və müstəqil işləməsi üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Yeni planda tələbələrin elmi-tədqiqat hazırlığı üçün geniş imkanlar yaradılmışdır. Belə ki, beş il müddətində yazılan kurs işləri və nəhayət təhsilin diplom işi ilə başa çatması tələbələrin elmi-tədqiqat vərdişlərini xeyli artırır, müstəqil elmi-tədqiqat işi aparmaq üçün şərait yaradır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu tədris planına diplom işlərinin salınması professor A.Xələfovun xidmətidir. Yeni tədris planında ictimai, ümumtəhsil və texniki fənlərin öyrənilməsinə də geniş yer verilmişdir.

Maraqlı faktdır ki, hələ 70-80-ci illərdə kitabxanaçılıq fakültəsi SSRİ məkanında aparıcı yer tuturdu və SSRİ Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyi ölkədəki ali məktəblərin kitabxanaçılıq fakültələri üçün tədris proqramlarını hazırlayıb tərtib etməyi məhz Azərbaycan Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsinin rəhbərliyindən xahiş etmişdi.

Yüksək ixtisaslı kadr hazırlığında istehsalat təcrübəsini əsas amillərdən hesab edən professor A.Xələfov tədris planlarında ona xüsusi yer vermişdir. Tələbələr təhsil müddətində aldığı nəzəri bilikləri məhz istehsalat təcrübələri zamanı tətbiq edir və iş prosesində əməli vərdişlər qazanır. İstehsalat təcrübəsi gələcək mütəxəssisə nəzəriyyəni təcrübə ilə əlaqələndirmək vərdişi aşılayır, onu gələcək böyük əməyə, gənc mütəxəssis əməyinə hazırlayır. Kitabxanaçılıq fakültəsində istehsalat təcrübəsinin təşkili prosesinə xüsusi diqqət yetirilmir. Bu, hər şeydən əvvəl, kitabxana işi prosesinin xarakterindən irəli gəlir. Yüksək ixtisaslı gənc kitabxanaçıları elə hazırlamaq lazımdır ki, onlar təcrübi vərdişlər qazansınlar və bu vərdişləri kitabxana işi praktikasında tətbiq etməyi bacarsınlar. Məhz buna görə də ki-

kitabxanaçılıq fakültəsini tədris planında istehsalat təcrübəsinin təşkilinə geniş yer verilir.

Fakültənin ilk tədris planında ixtisaslaşdırmaların aparılması nəzərdə tutulmadığından istehsalat təcrübələrinin proqramlarına müvafiq olaraq kitabxanaşünaslıq və bibliografiya kafedrasının qərarı ilə müəyyənləşdirilirdi.

Professor A.Xələfovun rəhbərliyi ilə 1964-cü ildə fakültə yeni 4 illik tədris planı ilə işləməyə başlamışdı. Bu planda istehsalat təcrübəsinin üç ixtisaslaşma («Elmi kütəlvə kitabxanalar», «Texniki kitabxanalar», «Uşaq və məktəb kitabxanaları») üzrə aparılması nəzərdə tutulmuşdu. 1970-ci ildən fakültə yeni beşillik tədris planı ilə işləməyə başladı. Bu planın hazırlanmasında professor A.Xələfovun xidməti əvəzsizdir. Bu planda 4 ixtisaslaşmanın («Elmi kitabxanalar», «Texniki kitabxanalar», «Kütəlvə kitabxanalar» və «Uşaq və məktəb kitabxanaları») aparılması nəzərdə tutulmuşdur. Fakültə bu planla 1970-ci ildən 1984-cü ilə qədər işləmişdir. Bununla belə bu ixtisaslaşmalar da əvvəlki tədris planında olduğu kimi funksional xarakter daşıyır, bilavasitə kitabxanaların vəzifələrinə uyğun kadr hazırlamaq məqsədi güdür. 70-ci illərin ikinci yarısından başlayaraq Sovet İttifaqının mədəniyyət institutları üçün tərtib edilmiş tədris planlarında ədəbiyyat kompleksinə görə ixtisaslaşmalar aparıldı. Bu, tezliklə özünü doğrultdu və gələcək tədris planlarının hazırlanmasında tətbiq edilməsi məqsədəuyğun sayıldı.

Professor A.Xələfovun rəhbərliyi ilə Azərbaycan Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsi üçün 1984-cü ildə SSRİ Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyinin təsdiq etdiyi fərdi beşillik tədris planında ixtisaslaşmaların ədəbiyyat kompleksi üzrə aparılması nəzərdə tutulmuşdur. Fakültənin yeni tədris planına görə 6 ixtisaslaşma («İctimai-siyasi ədəbiyyatın kitabxanaşünaslıq və bibliografiyası», «Bədii ədəbiyyat və incəsənət ədəbiyyatının kitabxanaşünaslıq və bibliografiyası», «Uşaq və gənclər ədə-

biyyatının kitabxanaşünaslığı və bibliografiyası», «Uşaq və gənclər ədəbiyyatının kitabxanaşünaslığı və bibliografiyası», «Kənd təsərrüfatı ədəbiyyatının kitabxanaşünaslığı və bibliografiyası», «Texniki ədəbiyyatın kitabxanaşünaslığı və bibliografiyası», «Elmi-təbii ədəbiyyatın kitabxanaşünaslığı və bibliografiyası») vardır.

Ümumiyyətlə, tədris planında istehsalat təcrübəsinə 22 həftə, 1000 saatdan artıq vaxt ayrılmışdır. Tələbələr III kursda 6 həftə, IV və V kurslarda 8 həftə istehsalat təcrübələrində olurdular. Həmin tədris planında istehsalat təcrübəsinin kurslar üzrə həftə və saatlarının artırılmasında professor A.Xələfovun böyük xidməti danılmazdır.

Professor A.Xələfovun təşəbbüsü ilə 1962-ci ildən 80-ci illərə qədər fakültənin III kurs tələbələrinin istehsalat təcrübəsinin son iki həftəsinin SSRİ-nin böyük dövlət kitabxanalarında keçirilməsinə icazə alınmışdır. Məlumdur ki, buna xeyli maliyyə vəsaiti tələb olunurdu. Hətta bu işə maneçilik törədənlər də çox idi. Lakin Abuzər müəllimin təkidilə bu məsələ rektorluq, böyük elmi şura qarşısında qaldırılmış və buna icazə alınmışdır.

Sovetlər İttifaqı dağıldıqdan və respublikamız dövlət müstəqilliyi qazandıqdan sonra Milli Məclis 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununu qəbul etdi. İlk dəfə olaraq respublikamızda Avropa təhsil sistemində əsaslanan qanunun qəbul edilməsi ali məktəb tələbələrinin üç pillədə-bakalavr, magistr, doktor pilləsində hazırlanmasını lazım bildi. Həmin qanuna uyğun olaraq universitetdə, o cümlədən fakültəmizdə kitabxanaşünas-bibliograf bakalavri hazırlayan iki tədris planı tərtib və təsdiq edilmişdir. Bu tədris planları hazırlanarkən professor A.Xələfov kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri kimi fəaliyyət göstərsə də bütün fakültə dekanları ona müraciət edir və Abuzər Xələfov da həmin planların tərtibində onlara məsləhətlər verirdi. Çünki bakalavr və magistr tədris planlarında dərs saatları xeyli azalırdı. Professor A.Xələfov öz professionallığı, tədris

işinin dərinədən bilicisi kimi bu azalmanın qarşısını almağa qadir bir mütəxəssis kimi özünü göstərdi.

Bu planlar dördillik olduğundan istehsalat təcrübəsinə ayrılan həftələrin sayı da qismən azalmışdır. Həmçinin tədris planlarında nəzərdə tutulan, II-IV kurslarda aparılan təcrübələrin hamısının yay semestrində keçirilməsi məqsəduyğun hesab edilmişdir ki, bu da təcrübənin vaxtını artırmağa imkan vermişdir. Təcrübənin üç kursda keçirilməsi nəzərə alınaraq hər kursda hansı xidmət növünün aparılacağı sadədən mürəkkəbə doğru məntiqi ardıcılıq əsasında müəyyənləşdirilmişdir.

Respublikamızda kitabxanaşünaslıq elminin ağsaqqalı Abuzər Xələfov bu gün ömrünün müdrik çağlarını yaşayır. Onun 70 yaşı qeyd edilir. Alimin xalqımıza verdiyi elmi töhfələrin araşdırılması bir neçə tədqiqat əsərinin mövzudur. İnanırıq ki, Azərbaycanda deyil, həmçinin MDB məkanında, habelə beynəlxalq aləmdə yaxşı tanınan görkəmli alimimiz hələ bundan sonra Azərbaycan kitabxanaşünaslıq elmini özünün sanballı dərslik, dərs vəsaitləri və monoqrafiyaları ilə daha da zənginləşdirəcəkdir. Bu şərəfli yolda ona uzun ömür, cansağlığı arzulayırıq.